

R E C E N Z I J O S

Reviews

WOJCIECH SMOCZYŃSKI

JĘZYK LITEWSKI W PERSPEKTYWIE PORÓWNAWCZEJ

Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2001, 510 p., ISBN 83-233-1430-6
(Baltica Varsoviensia, 3)

Žymaus lenkų baltisto ir indoeuropeisto Wojciecho Smoczyńskiego produktyvumas ir aktyvumas tikrai pavydėtinas: nuolat pasirodo įdomių straipsnių, rengiamos novatoriškos monografijos, redaguojamas žurnalas *Linguistica Baltica*, organizuojamas *Colloquium Pruthenicum*, profesoriaujama Krokuvos ir Varšuvos universitetuose. Per kelis dešimtmečius įvairiose konferencijose ir leidiniuose paskelbta išties daug lituanistikai skirtų studijų, apybraižų, pastabų. Džiugu, kad šie darbai dabar suburti draugėn, papildyti vienu nauju tyrimu ir išleisti atskiru rinkiniu. Knygą sudaro 5 skyriai: „Lietuvių kalbos vieta indoeuropiečių kalbų šeimoje“ („Stanowisko języka litewskiego w rodzinie indoeuropejskiej“), „Morfologija“, „Dialektologija“, „Etimologija“, „Kalbiniai lenkų ir lietuvių ryšiai“ („Stosunki językowe polsko-litewskie“). Perspausdinami tekstai nebuvo keičiamii ar redaguojami (išskyrus, žinoma, paginaciją), jų pirminiai bibliografiniai duomenys nurodomi turinyje (p. 5–7). Labai paranku, kad rinkinio pabaigoje yra žodžių ir pavardžių rodyklės, sudarytos Tomaszo Majtczako.

Knyga pradedama visoms baltų kalboms skirta apybraiža „Języki bałtyckie: litewski, łotewski, staropruski“ (1988 m.)¹ (p. 9–95). Palyginti nedidelės apimties tekste tilpo išties informatyvus baltų kalbų įvadas su geru indoeuropietišku kontekstu. Sugebėta ne tik aptarti gramatinius faktus, bet ir pateikti reikalingiausių enciklopedinių žinių, nurodyti reikšmingiausią bibliografiją. Naudinga, kad po individualių kalbų aprašų duodama tekstų iš senųjų raštų bei tarmių (su kalbotyrinėmis pastabomis ir vertimais į lenkų kalbą). Apybraižos siužetas nuosekliai rutuliojamas iš ide. prokalbės (p. 15–19) per baltišką inovacijų klodą (p. 19–34) atskirų kalbų aprašų link. Lietuvių ir prūsų kalboms skirta daugiausia dėmesio (p. 35–60; 74–92), kiek mažiau – latvistikos klausimams (p. 60–74). Reikšminga, kad tekste deramai integruotos žymiųjų lenkų kalbininkų idėjos (J. Safarewicziaus, J. Kuryłowicziaus)². Šiek tiek nepatogu, kad liko nuorodos į pirminės publikacijos puslapius, pvz., p. 10 nukreipiama į p. 844 (= p. 34). Patikslintinos ir kai kurios kitos smulkmenos: p. 23 lie. *trósko* ‘chce pić’ = ‘chciał pić’; p. 35 nom. sg. *Euròpa* = *Europà*, *skēsti* = *skēsti*; p. 37 gen. pl. *rankū* = *rańkų*; p. 42 acc. pl. *diēvus* = *dievùs*; p. 89 *ušės*

¹ Kad skaitytojas įsivaizduotų bendrą lingvistinį kontekstą, šioje apžvalgoje nurodomos pirmosios straipsnių skelbimo datos.

² Pavyzdžiui, J. Kuryłowicziaus nuomonė dėl baltų–slavų kalbų bendrystės pateikiama iš jo viešos paskaitos, tad ne kiekvienam kalbininkui gali būti žinoma (p. 15).

'tydzień' ('savaitė') = 'šešios savaitės po gimdymo' (LKŽ_{XVII} 555, 556); p. 12 la. *ziemel'i* = *ziemel'i*, p. 21 la. *dzèls* = *dzèlzs*. Dabar autorius šį darbą turbūt dar patobulintų, bet ir be didesnių pakeitimų tekstas rekomenduotinas kaip tikrai pavykęs baltų kalbų kompendiumas. Jį puikiai papildė pirmąsyk skelbiama plati studija, skirta lietuvių leksikos indoeuropietiškiems pamatams („Indoeuropejskie podstawy słownictwa litewskiego“, p. 96–166)³. Autorius pažymi, kad tai apžvalginio pobūdžio darbas, tad, taupant laiką ir vietą, į klasikinius etimologijos veikalus nuorodų neduodama (su retomis išimtimis). Pagrindinis studijos tikslas – apžvelgti lietuvių žodyną iš ide. prokalbės taško: iškelti paveldėtąją leksiką, žodžių darybos ir apofonijos modelius, atsižvelgti į laringalinės teorijos keliamas problemas. Leksemos aptariamoms ne abėcėline tvarka, o pagal tam tikrus gramatinius ir semantinius pogrupius. Palyginus su panašaus pobūdžio darbais (Buck 1949; Gamkrelidze, Ivanov 1984_{II}: 457–855; Sabaliauskas 1990)⁴, nauja yra tai, kad aukščiausių skirstymo pakopą sudaro gramatinės klasės: daiktavardžiai, veiksmažodžiai, būdvardžiai ir skaitvardžiai. Remiantis tokia klasifikacija, tiktų pridurti ir įvardžių bei jungtukų pogrupius. Daiktavardžių ir veiksmažodžių skyriuose medžiaga daloma į tam tikrus semantinius būrius, pvz.: (daiktavardžiai) „gamtos reiškiniai“, „laikas“, „miškas ir medžiai“, „laukiniai žvėrys“ ir t. t.; (veiksmažodžiai) „gyvybinė (žmogaus) veikla“, „julsės ir suvokimas“, „judėjimas“ ir t. t. Reikšminga, kad autorius nemažai dėmesio skiria ide. kaitybės dalykams (pvz., pastraipoje 'žemė' (p. 97–98, nr. 2⁵) nurodoma, jog šio balt.-sl. žodžio pamatas yra neošaknis (neopierwastek) ide. *g^hem-, resegmentuota iš pide. loc. sg. *d^hg^h-ém-ø, egzistavusio greta nom. sg. *d^hég^h-ōm-ø)⁶. Ne syki aptariamai v^hddhi tipo dariniai (žr. p. 108, nr. 32, 34; p. 110, nr. 44, 46; p. 111, nr. 49; p. 120–121, nr. 96; p. 129, nr. 147), nuosekliai pateikiama laringalinė informacija. Sistemiskų šiuolaikinės indoeuropeistikos lygio baltų etimologijos studijų trūksta, tad kalbamasis Smoczyński indėlis reikšmingas ir vertas dėmesio. Reikia tikėtis, kad atsiras norinčių diskutuoti, ir tas dialogas paskatins autorių bei kitus mokslininkus imtis dar didesnės apimties darbų⁷.

Pora aptariamojo skyriaus straipsnių skirta lietuvių kalbos fonetikos, fonotaktikos, šaknies bei kamiengalio apofonijos archaizmams iškelti: „Das Litauische im Kontext der indogermanischen Vergleichung“ (1993) (p. 167–178), „Il ruolo della lingua lituana per la linguistica indoeuropea“ (1997) (p. 179–208). Archajiškos ypatybės išryškintos lyginant su s. ind., gr., lot., germ. ir sl. kalbų inovacijomis. Nemažai dėmesio skirta žodžių derivacijos istorijai: *sáulė* (p. 176–178, 204–205); *diėvas*, *dienà*, *ziemà*, *dervà* (p. 188–190); *duktė*, *sesuō*, *šuō*, *žmuō*, *vanduō* (p. 194–199); *statyti* (p. 207) ir kt. Prie šių straipsnių šlietina pastaba „Konserwatywizm językowy na przykładzie litewskim“ (1992) (p. 209–210), kur panašiais aspektais aptartas num. *dešimtas*.

³ Tam tikru šios studijos prototipu laikytinas kitas Smoczyński straipsnis (žr. Smoczyński 1982).

⁴ Seniausiu semantinio pobūdžio baltų kalbų leksikonu laikytinas vadinamasis Elbingo prūsų–vokiečių žodynas.

⁵ Aptariamoms sąvokos sunumeruotos.

⁶ Dar žr. pastabas p. 98–99, nr. 4 'saulė', nr. 5 'mėnuo'; p. 104–105, nr. 23 'aušra'; p. 106, nr. 28 'pavasaris, vasara'; p. 113–114, nr. 63, 'žuvis'; p. 115, nr. 70 'žmogus' ir kt.

⁷ Tešiant aptariamąjį darbą pataisytinus vienas kitas netikslumas: p. 101 la. *mìst* = *mìzt*; p. 102²³, lie. *stataū* = *stataū*; p. 111⁴⁶ s. rus. *krstiti* = *krstiti*; p. 157 lie. *ĩlsiuos* = *ĩlsiuos*; p. 106 kaip bk (literackie) kirčiavimo variantas pateikiama *vākarai* (greta *vakarai*) – reikėtų patikslinti, kad čia kirčiavimo tarmybė (žr. LKŽ_{XVII} 984; DLKŽ₄ 906).

Indoeuropeistinis skyrius baigiamas fonologine pastaba – „Sporne problemy wokalizmu litewskiego“ (1976) (p. 211–213). Autorius siūlo balsių klasifikacijoje įvesti požymį *diftonginis* : *nediftonginis*, kad nuo kitų fonemų būtų atskirtos /ie/ ir /uo/. Nelietuviškos kilmės žodžiuose pasitaikantys trumpieji [e] ir [o], Smoczyński nuomone, fonemomis nelaikytini (jie tik skiria morfemas ir žymį, kad tos morfemos svetimos).

Rinkinio morfologijos dalis pradeda straipsniu „Przypadki lokalne języków bałtyckich“ (1974) (p. 214–216). Įdomu, kad autorius pastebėjo tokią postpozicinių vietininkų distribucijos taisyklę: lokatyvas ir iliatyvas būdingas negyvus dalykus žyminčioms leksemoms, o adesyvas ir aliatyvas paprastai sudaromas iš gyvas būtybes (ar asmenis) nurodančių kamienų (plg. *daržė* : *daržai*, *dievięp* : *dievóp*)⁸.

Straipsnyje „Uwagi o litewskim praeteritum typu *norė(j)*, *giedó(j)*“ (1974) (p. 217–223) autorius teigia, kad tokie trumpieji lie. preteritai negali būti laikomi archaizmais. Smoczyński manytu, čia išvelgtina tendencija išlyginti praes. ir praet. kamienų skiemenų skaičių: *sė-di* : *sė-dė-jo* → *sė-di* : *sė-dė(j)*; *mięga* : *mięgójo* → *mięga* : *mięgó(j)*; *žino* : *žinójo* → *žino* : *žinó(j)* (plg. lygiaskiemenių *suka* : *suko*, *nėša* : *nėšė*). Vėliau šis trumpinimas analogiškai paveikęs ir lygiaskiemenių veiksmazodžius (pvz., praet. *senė(j)* pagal *sédė(j)*, o pagal *senė(j)* atsiradę ir *sė(j)*; *galvó(j)* pagal *mięgó(j)*, o pagal *galvó(j)* – *stó(j)* ir t. t.). Šioje analogijų eilėje kiek problemiškas atrodo praet. *ė(j)* trumpinimas pagal praet. *sė(j)*, nes inf. ir praes. kamienai nėra panašūs: *sėti*, *sėja* : *eiti*, *eina* (atem. *eiti*).

Apybraižoje „Geneza starolitewskiego conditionalis na *-biau*, *-bei*, *-bi-*“ (1999) (p. 224–229) pasiūlyta elementus *-biau*, *-bei*, *-bi-* kildinti iš atitinkamų praet. ind. formų **bijau*, **bijai*, **bijā* (plg. la. *biju*, *biji*, *bija*)⁹ ir neišvelgti čia optatyvo (kaip yra interpretavęs Kazlauskas 1961: 80; 1968: 393t.). Cond. pl. 1, 2 *-bi-* istoriškai laikytina 3 asmens sutrumpintąja preterito forma (plg. la. dial. praet. *bī*, *bij*). Semantiniu ir morfologiniu požiūriu gera paralelė nurodyta iš lotynų kalbos istorijos: *fuat* ‘tebūnie’ < **b^huh₂* + *-ah-*.

Straipsnis „Starolitewskie *źmuo*, *źmunj* na tle prabałtyckich rzeczowników atematycznych“, skelbtas *Acta Linguistica Lithuanica* 43 (p. 18–33), skaitytojui greičiausiai žinomas, tad čia nereferuojamas. Pastabose „Komentarz laryngalistyczny do wybranych formacji litewskich“ (2001) (p. 248–252) aptariama keletas morfonologinių problemų, susijusių su laringalų likimu, pavyzdžiui: (1) galimas laringalo išnykimas šaknyse *ultimae laryngalis -RH* prieš *ĩ* (*arti*, bet *ariū* < **h₂érh₃-ie-*, *gėlti*; bet *geliū* < **g^wélH-ie-*; šiame kontekste kamienai *sėju*, *klóju*, *griáuju* laikyti vienokiomis ar kitokiomis inovacijomis); (2) intarpiniuose *CRnH-o-* tipo kamienuose metatezė *Rn* → *nR* vykusi išnykus laringalui (*kyła* < **kinla* ← **kiłna* < **k_l-n-H-o* ← **kelH-*, plg. *kėlti*, *kilti*); (3) tam tikri pamatinio laipsnio tvirtapradės priegaidės daiktavardžiai laikytini *vřddhi* tipo dariniais, išvestais iš nykstamojo laipsnio šaknų, įterpus *e* prieš *RH* (*žėntas* (s.-kr. *zēt*) **pažįstamas* < **žėnta-* < **g^wénh₃-to-* ← **žinC-* < **g^wh₃C-* (lie. *pažinti*); plg. gr. *gnōtós*, ved. *jñátá-*, la. *znuōts*, ru. *znatb*) ir kiti atvejai. Pateikiama etimologinių pastabų dėl žodžių *kiáuras*, *klúonas*, *pjáuti*, *smėlys*, *stātas*, *stógas*, *žióti(s)*.

Dialektologijos skyrių sudaro keturios studijos, kuriose sistemiškai aprašyta Punsko šnektas: jos fonologija („System fonologiczny litewskiej gwary puńskiej“, (1986) p. 253–269; „Grupy

⁸ Naujausias yra G. Kavaliūnaitės šios krypties darbas (žr. Kavaliūnaitė 2002).

⁹ Trumpai apie šią hipotezę užsiminta ir ankstesnėje studijoje (žr. aptariamojo rinkinio p. 51).

spólgłoskowe litewskiej gwary puńskiej“ (1986) p. 270–278), morfologija („Szkic morfologiczny litewskiej gwary puńskiej“ (1984) (p. 279–305) bei skolintinė leksika – germanizmai („Zapozyczenia niemieckie w gwarze litewskiej okolic Puńska na Suwalszczyźnie“ (1986) p. 306–316). Atkreiptinas dėmesys, kad fonologinės pastabos metodiniu požiūriu svarbios ir bendrinės kalbos problemoms (garsai [ie], [uo], trumpieji balsiai [e], [o], skiemeniniai priebalsių junginiai ir kt.). Morfologijos studijoje aptarta ne tik kaityba, bet esama ir derivacinių pastabų (apie daiktavardžių darybą, žr. p. 282–284). Reikšminga, kad p. 299–303 paskėlbta Punsko šnektos tekstų¹⁰. Germanizmų tyrime aptarta apie 90 žodžių, iš kurių 10 nėra užfiksuota LKŽ¹¹ (*bankūkas, bankūkenas, brėkšt(r)angė, dampà, drėjeris, kerātė, kraīzas, kūcė, liūkė, raiūs*), pateiktos skolinių fonetinės adaptacijos taisyklės (p. 313, 315)¹².

Rinkinio etimologijos skyrius tekstų skaičiumi pats gausiausias. Daug vertingų istorinės fonetikos ir darybinės morfologijos įžvalgų pateikta penkiuose „Etimologijos pastabų“ etiuoduose. Etimologizuojami žodžiai *pavėikšlas, paūkštis, peslīs, nakvoti* (1990) (p. 317–319); *veikslūs, veigzlūs, gaīstras, gaīzdras, žaīzdras, žiēzdrai, žiēgzdras, žvirzdai, žvirgzdai, kemzdrīnė, kremzlė* (1993) (p. 320–330); *kakšlė, pūkšlė, vikšras, vievesà* (1994) (p. 331–337), *vāikščioti* (1995) (p. 338–340); *iīndas, pėrgas, išeigà* (1998) (p. 341–350). Prie pastabų, skirtų priebalsių įterpimo problemoms, šlietinas ir straipsnis „Etmologisches zu litauisch *lokšnūs, šikšnà* und *šykštūs*“ (2000) (p. 378–384).

Baltų-slavų etimologijai skirti trys etidai. Pirmajame („Slawisch *ovadō* und litauisch *ūodas*“, (1992) (p. 351–354) parodyta, kad sl. *ovadō* galima laikyti priešdėlinio veiksmažodžio vediniu: (balt.-sl.) **au-ōd-as* : **au-ēd-* ‘abessen, abfressen; išėsti’. Antrojo etiduo tema – lie. ir sl. leksemos ‘mėnuo’ raida („Etimologia scs. *měšęcb* i lit. *mėnuo* jako ilustracja zmian językowych stwierdzanych przez porównanie zewnętrzne“ (1994) (p. 355–366). Nuoseklios analizės rezultatas – prokalbės požiūriu skirtingi pamatiniai žodžių kamieniai, sl. leksemos tematizacija, sufiksacija ir metatezė: lie. nom. *mėnuo* < **mēn-ōs-φ* (ide. nom. **meh_n-ōs-φ*), acc. *mėnesī* < **mēn-es-in* (ide. acc. **meh_n-ēs-m*); sl. *měšęcb* < **mēsinko-* ← (metatezė) **mēns-i-ko-* < **mēns-i-*, kur **mēns-* yra iš ide. gen. **meh_n-s-ēs*. Paskutiniame balt.-sl. etiduje svarstomos trys problemos: „Kilka zrównań słowiańsko-litewskich: 1. słow. *věnyčb* : lit. *vainikas*; 2. ps. **čeznōti* : lit. *kęžta*; 3. ps. **dęgna* : lit. *dengū*“ (1994) (p. 385–394). Sl. *věnyčb* ir lie. *vainikas*, autoriaus manymu, laikytini priesagos *-ka-* vediniais iš balt.-sl. subst. **uāi-ni-* (plg. s. ind. *venīh* ‘Haarflechte; plaukų pynė, kasa’) : *uēi-* / **uī-* ‘vyti, pinti’. Patikslintas Osten-Sackeno (1909: 246) siūlymas sl. **čeznōti* lyginti su lie. *išsikėžti, išsikėžti*: morfologijos požiūriu prasmingiau lyginti **ke-n-ža* (plg. lie. *kęžta*) ir sl. **kez-ne-*. Taip lyginamos vienodo vokalizmo šaknys ir parodomi du nazalinių prezensų darybos būdai: infiksacija resp. sufiksacija. Sl. **dęgna* (s. le. *dzięgna* ‘zgorzel jamy ustnej; zapalenie lub gnicie dziąseł; burnos ertmės gangrena; dantenų uždegimas ar gedimas; sorbų aukštaičių *džaha* ‘zgaga, uczucie pieczenia w przełyku; rėmuo, deginimas stemplėje’) etimologizacijai Smoczyński pasiuėle pasiremti lie. praes. *-dengū* (*sudengū* ‘sudegu’, *nudengū* ‘nudegu’) ir suponuoti sl. praes. **dęgō*, prie kurio pridėta *abstractum* priesaga *-nā-*.

¹⁰ Dar žr. anksčiau autoriaus skelbtus tekstus (Smoczyński 1972: 104–109).

¹¹ Autorius galėjo patikrinti tik I–XI tomus (A–R).

¹² P. 313 ir 314 turėtų būti sukeisti vietomis.

Žinoma, skaitytojas neturėtų suprasti, kad slavistiniai klausimai gvildenami tik šiuose trijuose tekstuose – svarbių pastabų esama daugumoje Smoczyńskiho straipsnių (žr. slavų kalbų žodžių rodyklės p. 499–504).

Etimologinis etiudas „Litauisch *lokys*, lateinisch *lacer* und griechisch ἀπέληκτα“ (1999) (p. 367–377) svarbus ne tik baltistikai, bet ir graikų kalbos istorijai. Autoriaus manymu, baltų kalbose išvelgtinas *nomen agentis* **lāk-īya-* ‘zerreišendes Tier; plėšrus žvėris’: balt. **lāk-* ‘zerren, zerreißen; tempti, plėšyti’ (< ide. **lehk-*). Sintaksinė šio žodžio istorija galėjusi būti tokia: (I) **žmoglokys* (adj.) *žvėris* (subst.) ‘žmogų suplėšęs žvėris’ arba ‘žmones plėšantis žvėris’ → (II) **žmoglokys* (subst.) ‘t. p.’ → (III) *lokys*¹³. Ši hipotezė paremtų kibr. gr. aor. šaknies ληκ- (ἀπέληκτα) vedimą iš **lehk-*.

Trys baigiamieji etimologijos skyriaus tekstai skirti darybos formantų istorijai. Straipsnyje „Pochodzenie wyrazów litewskich typu *pelūdė*, *arklūdė*“ (2000) (p. 403–407) dėstoma autoriaus nuomonė, kad žodis *pelūdė* (resp. toks darybos tipas) galėjo atsirasti greta **pelūdėmė* ‘vieta pelams sudėti’ pagal santykį *lyg-mė* :: *lyg-ė*. Todėl formantuose *-idė* ir *-udė* nereikėtų išvelgti šaknies **d^heh_i-* nykstamojo laipsnio **d^hh_i-*¹⁴. „Priesagos *-ščias* kilmė“ (1992) (p. 408–413) išaiškinta taip: ji atsiradusi perskaidžius *-jas* vedinius iš būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvių, kurie baigėsi *-st-* arba *-št-*, pvz.: *skliaūščias* : *skliaūstas*, *tūščias* : **tuš-tas*. Straipsnyje „Problematyka etymologiczna sufiksów *-dyti* i *-styti*“ (1998) (p. 414–417) autorius iškėlė mintį, kad *-dyti* ir *-styti* veiksmažodžiai iš pradžių buvę priežastiniai priesagos *-yti* vediniai, padaryti iš intransityvinių veiksmažodžių, praes. kamiene turėjusių priesagas *-d-* ir *-st-*, tik vėliau perskaidyti (pvz., *ard-yti* : **ér-da* (plg. *érdi*) → *ar-dyti* : *ir-ti*; *barst-yti* : *birst-a* → *barst-yti* : *beř-ti*).

Knyga baigiama tektais, skirtais kalbiniam lenkų ir lietuvių ryšiams. Galbūt iš etimologijos dalies čia perkeltinas straipsnis „Altlitauisch *prieras*, *pryieraut* und *priarka*“ (1998) (p. 395–402). Jame pasiūlyta *pryieráuk* DK 74_{prst.}, *pryieraut* DK 84_{prst.} skaityti *prijerauk*, *prijeraut*¹⁵, *priarka* BB Kar 8,31; BB Kar 19,27; BB 2 Sam 21,11 – *prijarka* (plg. le. *fryjerz* / *fryjarz*, *fryjerka* / *fryjarka*). Kita vertus, atitinkamus Sirvydo pirmojo žodyno *prieras*, *prierka* (SPr 32 s.vv. *fryrierz*, *fryjerka*) ir kt. siūloma skaityti be [j], pvz., *préras* < **prijeras* (kaip *nėprietelius* < **nėprijetelius* < **nėprijatelius*; plg. br. *nėprijatelb*).

Seriją „Polono-Lithuanica“ sudaro 4 etiudai. Studija „1. O nazwiskach typu *Pilsudski*“ (1982) (p. 418–427) skirta vietovardinėms lietuviškos kilmės lenkų pavardėms. Paneigta ne tik juokinga hipotezė dėl asmenvardžio *Pilsudski* ir vietovardžio *Pilsudy* (neva susiję su *pél-šūdis*), bet pateiktas ir nemažas kitų pavardžių bei atitinkamų vietovardžių sąrašas (plg. garsiąsias pavardes, kurias lietuviai kažin ar laikytų esant vietinės kilmės: *Łowmiański* :: *Laumėnai*, *Ogiński* :: *Uoginiai*, *Wiwulski* :: *Vivuliai* ir kt.). Prie šio straipsnio jungtinis ir paskutinis rinkinio tekstas „Pochodzenie litewskiej nazwy miejscowej *Pilsūdai* (pol. *Pilsudy*)“ (1984) (p. 469–480), smulkiau nagrinėjantis vietovardžio *Pilsudy* kilmę ir kelią į lenkų kalbą. Oikonime siūloma išvelgti tokius kamienus: *pil(ia)-* (plg. *pilis* ir kt.) bei *sūd-* (praes. **sū-da*, inf. **sū-ti* ‘drėkti ir pan.’, plg. iter.-kauz. *sū-d-yti*). Tad pirminė **pil(ia)-sūdas* reikšmė galėjusi būti ‘drėgna ar klampi vieta netoli pilies ar

¹³ Gal pirmojoje pakopoje pakaktų suponuoti vien **lokys* (adj.) *žvėris* (subst.) ‘plėšantis, plėšrus žvėris’, kaip, pvz., *vakāris* ‘vakarų vėjas’ ← *vakāris vėjas* (p. 372¹⁵).

¹⁴ Dar plg. šiai ir giminiškoms problemoms skirtą straipsnį (p. 341–350).

¹⁵ DK žodžių rodyklėje (p. 713) rašoma *prieraut*, *prierauk*.

miesto'. Lietuviškos kilmės lenkų pavardėms skirtas straipsnis „Les noms de famille polonais d'origine lituanienne“ (1982) (p. 461–468), kur aptarti ketveriopi antroponimai: dvikamieniai (le. *Butrym* < lie. *Būt-rimas*); kilusieji iš dvikamienių asmenvardžių trumpinių (le. *Butejkis* < lie. *But-eĭkis*, iš trumpinio *Būt-as* : *Būt-rimas*, *Būt-vydas* ir kt.); krikščioniškos kilmės (le. *Grygolan* < lie. *Grigal-iónis* : *Grigālius*) ir pravardinio pobūdžio (le. *Dojlido* < lie. *Dailydà*, plg. *dailýda*, *dailídė*).

Lenkų kalbos lituanizmas skirti 4 rinkinio tekstai. Straipsnyje „Polono-Lithuanica. 2. Pol. *kieszen(ia)*, bŕ. *kešénja* a lit. *kišėnė*“ (1985) (p. 428–438)¹⁶ įrodoma, kad *kišėnė* yra motyvuotas lietuvių kalbos žodis (: *kišti*; dial. *kešėnė* : senasis praes. **kešù*), pirmiausia patekęs į baltarusių kalbą (*kišénja*, *kišėnə*), o iš jos – į lenkų (*kiesień(a)*, *kieszeń(a)*). Etiude „Polono-Lithuanica. 3. Pol. gwar. *rupieźliwy* a lit. *rūpeslŷvas*“ (1986) (p. 439–444)¹⁷ atkreipiamas dėmesys į lenkų suvalkų šnektų adj. *rupieźliwy* 'besirūpinantis, dėl ko nors neramus', kuris klaidingai kildintas iš neegzistuojančio le. subst. **rupieź*. Smoczyński's įrodė, kad šis žodis laikytinas paprasčiausiu lituanizmu: *rūpeslŷvas* > **rupiešliwy* (plg. br. *rúpjaslŷvy*) → *rupieźliwy* (priderinta prie kitų le. būdvardžių, turinčių baigmenį *-źliwy*: *bojaźliwy*, *obraźliwy* ir kt.). Ketvirtajame serijos „Polono-Lithuanica“ straipsnyje patikslinami kai kurie lituanizmo *guziny* (plg. lie. *gūžynės*) aspektai (1986) (p. 442–444). Platesniame pastabų rinkinyje „O niektórych lituanizmach polszczyzny wileńskieje“ (1987) (p. 445–460) rūpestingai pakoreguoti ir papildyti K. Tekielskio pateikti (1980) duomenys.

Knygos pabaigoje įdėtos žodžių ir pavardžių rodyklės, tad besidomintys greit ras ko iešką. Tiesa, viena kita forma praleista, pvz., trūksta s. ru. žodžių poskyrio, kur galima būtų įdėti *крѣстѣи* 23, 111⁴⁶, 380⁷, *крѣстѣ* 380⁷, *кѣметѣ* 128, *вѣнукѣ* 125 ir kt.

Aptartasis Smoczyński's darbų rinkinys puikiai parodo autoriaus lingvistinio akiračio plotį: nuo fonetikos iki leksikos tyrimų; nuo specifinių lituanistikos problemų iki bendrųjų indoeuropeistikos klausimų. Neabejotina, kad kalbininko universalumas ir gebėjimas sintetinti kelių sričių medžiagą leido naujai pažvelgti į daugelį įdomių reiškinių. Rinkinys jau buvo teigiamai įvertintas žymaus tyrėjo W. R. Schmalstieg'o (2002), tad tikėtina, kad daug naudos jame ras ir kiti lituanistai, baltistai bei indoeuropeistai. Baigiant apžvalgą norisi pasiūlyti išleisti ir prūsistinių Smoczyński's studijų rinkinį, kuris puikiai papildytų jo monografijas (Smoczyński 2000; 2003). Žinoma, labai laukiama ir naujų studijų, tad linkėtina autoriui toliau *rūpes(t)lyvai* darbuotis ir savo idėjų *kišėniuose* ilgai nelaikyti.

SUTRUMPINIMAI

BB – BIBLIA tatai efi Wiŕsas Schwentas Raŕchtas, Lietuwifchkai pergulditas per Janą Bretkuną [...] 1590.

DK – *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas* (parengė Vida Jakštienė ir Jonas Palionis), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.

DLKŽ¹ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (vyr. red. S. Keinys), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

¹⁶ Straipsnio originalo antraštė šiek tiek skiriasi: „Polono-Lithuanica. 2. Pol. *kieszeń(a)*, bŕ. *kišénja* a lit. *kišėnė*“ (plg. aptariamo rinkinio p. 445¹). Be to, antraštės pabaigoje reikėtų pridėti pakeltą žvaigždutę <'>, nes išnaša p. 428 liko be nuorodos tekste.

¹⁷ Turinje (p. 7) rašoma *rūpes(t)lyvas*, bet nesukirčiuota. Po antraštės turi būti išnašos žymuo <'> (p. 439).

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX* (red. J. Balčikonis, J. Kruopas, K. Ulydas, V. Vitkauskas), Vilnius, 1941–2002.

SPr – *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas* (parengė Kazys Pakalka), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.

LITERATŪRA

BUCK C. D. 1949: *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago: The University of Chicago Press.

GAMKRELIDZE T. V., IVANOV V. V. 1984: *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*, кн. 1–2, Тбилиси: Издательство Тбилисского университета.

KAVALIŪNAITĖ G. 2002: Die postpositionalen Lokalkasus in Chylinskis' Übersetzung des Neuen Testaments. *Linguistica Baltica* 10 (spausdinama).

KAZLAUSKAS J. 1961: Iš optatyvo istorijos. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 73–91.

KAZLAUSKAS J. 1968: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika (Kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)*, Vilnius: Mintis.

OSTEN-SACKEN, W. 1909: Etymologien. *Indogermanische Forschungen* 24, 238–248.

SABALIAUSKAS A. 1990: *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Moksas.

SCHMALSTIEG W. R. 2002: [Rec.:] Wojciech Smoczyński. *Język litewski w perspektywie porównawczej*, 2001. *Archivum Lithuanicum* 4, 235–244.

SMOCZYŃSKI W. 1972: Gwara południowolitewska w Sejneńskim. Obrębska-Jabłońska, A., red., *Teksty gwarowe z Białostoczczyzny z komentarzem językowym*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego 18), 97–109.

SMOCZYŃSKI W. 1982: Indoeuropejskie podstawy słownictwa bałtyckiego. *Acta Baltico-Slavica* 14, 211–240.

SMOCZYŃSKI W. 2000: *Untersuchungen zum deutschen Lehngut im Altpreußischen*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego (*Analecta Indoeuropaea Cracoviensia* 3).

SMOCZYŃSKI W. 2003: *Lexikon der altpreußischen Verben* (spausdinama).

TEKIELSKI K. 1980: Lituinizmy leksykalne w dialekcie okolic Podbrzezia i Niemenczyzna. *Acta Baltico-Slavica* 13, 67–72.

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra

Universiteto 5, 2734 Vilnius, Lietuva

jurgis.pakerys@flf.vu.lt

Gauta 2002 12 19